

ORIGINAL ARTICLE

Evaluation of Selected Digital Libraries in the Field Of Islamic Sciences

Ali Sheykholesalmi¹, Narges Mirzad^{2*}

1. Ph.D Student, Department of Information Science and Knowledge Studies, University of Qom, Qom, Iran.

2. Msc, Department of Information Science and Knowledge Studies; Research Expert, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran.

*Correspondence

Ali sheykholesalmi

E-mail:

sheykholesalmi17@gmail.com

Receive Date: 2025/12/31

Revise Date: 2026/02/18

Accept Date: 2026/03/09

How to cite

Sheykholesalmi, A., Mirzad, N. (2026). Evaluation of Selected Digital Libraries in the Field Of Islamic Sciences. *Digital and Smart Libraries Researches*, 12(3), 59-68.

EXTENDED A B S T R A C T

Introduction

Islamic digital libraries play a significant role in providing access to scientific and religious resources. The aim of this study is to conduct a comparative evaluation of eight selected Islamic digital libraries (Noor, Maktabat al-Noor, Ghaemieh, Feghahat, Tebyan, Ahadith Shie, Electronic Shie, and Shie Book) based on four key criteria: resource quality and diversity, information updating, search and retrieval, and user interface.

Methodology

This research was conducted using a survey method and comparative evaluation technique. Data were collected using a researcher-developed checklist based on reputable studies, with its validity and reliability confirmed. Eight Islamic digital libraries were evaluated using this checklist and a five-point Likert scale.

Findings

The results showed varied performance across the libraries. In the resource quality and diversity criterion, "Noor" and "Maktabat al-Noor" libraries jointly achieved the highest score. For information updating, "Maktabat al-Noor" ranked first. In the search and retrieval criterion, "Tebyan" library was the leader with the highest score. "Tebyan" also scored highest in the user interface criterion, followed by "Ghaemieh". The "Electronic Shie" and "Ahadith Shie" libraries had the lowest scores in most criteria.

Discussion and Conclusion

The findings indicate that no single library excels in all criteria. While some libraries perform well, there is a significant quality gap among the evaluated libraries. Regular evaluations and enhancement of technical and content capabilities are necessary to improve overall performance, especially for the lower-scoring libraries.

KEY WORDS

Islamic Digital Library, Comparative Evaluation, Resource Quality, Search and Retrieval, User Interface.

«مقاله پژوهشی»

ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتال منتخب در حوزه علوم اسلامی

علی شیخ الاسلامی*^۱، نرگس میرزاد^۲

چکیده

کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی نقش مهمی در دسترسی به منابع علمی و دینی ایفا می‌کنند. هدف این پژوهش، ارزیابی تطبیقی هشت کتابخانه دیجیتال اسلامی منتخب (شامل نور، مکتبه النور، بازار قائمیه، مدرسه فقاقت، تبیان، احادیث شیعیه، شیعه الکترونیک و شیعه بوک) بر اساس چهار شاخص کلیدی کیفیت و تنوع منابع، به‌روزرسانی اطلاعات، جستجو و بازیابی و رابط کاربری است. این پژوهش به روش پیمایشی و با استفاده از تکنیک ارزیابی مقایسه‌ای انجام شد. ابزار گردآوری داده‌ها، چک‌لیستی محقق‌ساخته بود که بر اساس مطالعات معتبر تدوین و روایی و پایایی آن تأیید شد. هشت کتابخانه دیجیتال اسلامی با استفاده از این چک‌لیست و بر مبنای طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای ارزیابی شدند. نتایج نشان داد که عملکرد کتابخانه‌ها در شاخص‌های مختلف، متفاوت است. در شاخص کیفیت و تنوع منابع، کتابخانه‌های «نور» و «مکتبه النور» مشترکاً بالاترین امتیاز را کسب کردند. در شاخص به‌روزرسانی اطلاعات، «مکتبه النور» رتبه نخست را به دست آورد. در شاخص جستجو و بازیابی، کتابخانه «تبیان» با کسب بالاترین امتیاز پیش‌تاز بود؛ و در شاخص رابط کاربری نیز «تبیان» بالاترین امتیاز را کسب کرد و «بازار قائمیه» در جایگاه دوم قرار گرفت. کتابخانه‌های «الکترونیک شیعه» و «احادیث شیعیه» در اکثر شاخص‌ها پایین‌ترین امتیاز را داشتند. یافته‌ها نشان می‌دهد که هیچ کتابخانه‌ای در تمام شاخص‌ها برتری مطلق ندارد. اگرچه برخی کتابخانه‌ها عملکرد مطلوبی دارند، اما شکاف قابل توجهی در سطح کیفی این کتابخانه‌ها مشاهده می‌شود. انجام ارزیابی‌های منظم و ارتقای قابلیت‌های فنی و محتوایی، به‌ویژه در کتابخانه‌هایی با امتیاز پایین‌تر، برای بهبود عملکرد کلی ضروری است.

واژه‌های کلیدی

کتابخانه دیجیتال اسلامی، ارزیابی تطبیقی، کیفیت منابع، جستجو و بازیابی، رابط کاربری.

۱. دانشجوی دکتری، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه قم، قم، ایران.
۲. کارشناس ارشد، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کارشناس پژوهشی دانشگاه مازندران، مازندران، ایران.

*نویسنده مسئول: علی شیخ الاسلامی

رایانامه:

sheykholeslami17@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۱۸

شیخ الاسلامی، علی و میرزاد، سید نرگس (۱۴۰۴).
ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتال منتخب در حوزه
علوم اسلامی، پژوهش‌های کتابخانه‌های دیجیتال
و هوشمند، ۱۲(۳)، ۶۸-۵۹.

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. © ۱۴۰۴ ناشر این مقاله، دانشگاه پیام نور است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

This is an open access article under the CC BY (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

<https://lib.journals.pnu.ac.ir>

مقدمه

بلکه نشان‌دهنده بازاندیشی بنیادین در چگونگی حفاظت، دسترسی و تفسیر مواد میراث فرهنگی، آثار علمی و اسناد تاریخی در قالب‌های دیجیتال است. برای نهادهایی که دارای گنجینه‌های عظیمی از متون عربی و اسلامی هستند، این تحول، فرصت‌های تازه‌ای برای کشف بهبودیافته، قابلیت همکاری و تعامل بیشتر کاربران فراهم می‌کند (ال گندی^۸ و همکاران، ۲۰۲۵). رشد چشمگیر کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی، پاسخگوی نیازهای فزاینده جامعه علمی و دینی به منابع تخصصی و اصیل بوده است (الخلیفی و ال منصور^۹، ۲۰۲۰). این کتابخانه‌ها با گردآوری و ارائه منابع معتبر اسلامی، نقش مهمی در ارتقاء سواد دیجیتال اسلامی، تسهیل آموزش و پژوهش دینی و افزایش دسترسی به متون کلاسیک و معاصر ایفا می‌کنند. همچنین، توسعه فناوری‌های نوین مانند شناسایی نوری کاراکترها «اوسی آر»^{۱۰} برای متون عربی و فارسی، فرایند دیجیتال‌سازی و سازماندهی منابع اسلامی را تسهیل کرده است (محمدی و ابراهیمی^{۱۱}، ۲۰۲۰).

با وجود اهمیت و رشد کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی، بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که شکاف قابل‌توجهی در پژوهش‌های مرتبط با ارزیابی جامع این کتابخانه‌ها وجود دارد (رحیمی و هاشمی، ۱۴۰۰). بسیاری از مطالعات پیشین، صرفاً به معرفی یا بررسی اجمالی برخی قابلیت‌ها و خدمات این کتابخانه‌ها پرداخته‌اند و کمتر به ارزیابی نظام‌مند براساس شاخص‌های علمی و استانداردهای بین‌المللی توجه شده است (ژائو و چو^{۱۲}، ۱۳۹۲). به‌ویژه، مطالعات اندکی به مقایسه تطبیقی کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی براساس شاخص‌هایی چون کیفیت و تنوع منابع، به‌روزرسانی اطلاعات، قابلیت جستجو و بازیابی و رابط کاربری پرداخته‌اند.

اهمیت پژوهش حاضر در این است که با ارزیابی تطبیقی کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی منتخب براساس شاخص‌های علمی و استاندارد، نه تنها نقاط قوت و ضعف این کتابخانه‌ها را شناسایی می‌کند، بلکه می‌تواند به مدیران و سیاست‌گذاران حوزه اطلاعات و دانش اسلامی در بهبود کیفیت خدمات و توسعه زیرساخت‌های دیجیتال کمک نماید. صفحات وب کتابخانه‌ها از طرح‌ها و تنوع زیادی برخوردارند، اما لازم است این وبسایت‌ها در طراحی خود چارچوب مشخصی بر اساس کاربران خود دنبال کنند که این امر، نیاز به ارزیابی این

کتابخانه‌های دیجیتالی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین زیرساخت‌های اطلاعاتی عصر حاضر، نقشی اساسی در تسهیل دسترسی به منابع علمی، حفظ میراث فرهنگی و حمایت از یادگیری مادام‌العمر ایفا می‌کنند (لیو^۱ و هوانگ^۲، ۲۰۱۹). این کتابخانه‌ها با فراهم‌سازی امکان دسترسی به منابع متنوع و گسترده از هر مکان و در هر زمان، محدودیت‌های کتابخانه‌های سنتی را رفع کرده و بستری پویا برای پژوهشگران و دانش‌پژوهان فراهم ساخته‌اند (جاو^۳ و چو^۴، ۲۰۱۳). کتابخانه‌ها با ایجاد وبگاه، دسترسی جهانی کاربران را به مجموعه خود فراهم می‌کنند؛ و به همین دلیل، یک کتابخانه ممکن است براساس منابعی که در وبگاه خود در اختیار کاربران آنلاین قرار می‌دهد، مورد قضاوت قرار گیرد و از آنجایی که کتابخانه یک دروازه بین‌المللی به منابع کتابخانه است، اساساً وبگاه کتابخانه همان کتابخانه است (کینک و جانیک^۵، ۲۰۰۵). خصوصاً در خصوص کتابخانه دیجیتال که نسخه الکترونیک کتاب نیز از طریق وبگاه دسترس‌پذیر می‌شود. مطالعات همچنین نشان می‌دهد که کاربران وب هنگام جستجوی اطلاعات در صفحات وب بسیار بی‌حوصله هستند و اکثر کاربران بین ۵ تا ۱۰ ثانیه برای یافتن اطلاعات موردنیاز خود وقت صرف می‌کنند و سایت باید در این بازه زمانی روی آن‌ها تأثیر بگذارد تا کاربران برای برآوردن نیاز (های) اطلاعاتی خود به سایت دیگری مراجعه نکنند (کرافورد^۶، ۲۰۰۵). نیلسن^۷ در کتاب معروف خود با عنوان «طراحی قابلیت استفاده از وب» بیان می‌کند که کاربران وب مدام در حال قضاوت در مورد وبگاه‌ها هستند و کاربران سایت‌هایی با ساختارهای پیچیده را که بر قابلیت استفاده آن‌ها تأثیر می‌گذارد رها می‌کنند (نیلسن، ۲۰۱۰).

اهمیت کتابخانه‌های دیجیتال در ارتقاء کیفیت پژوهش، تسهیل جستجو و بازیابی اطلاعات و حفظ منابع ارزشمند علمی و فرهنگی، به‌ویژه در حوزه علوم اسلامی، دوچندان است. در سال‌های اخیر، کتابخانه‌ها تحولی اساسی به سمت محیط‌های دیجیتال داشته‌اند، تحولی که با پیشرفت‌های هوش مصنوعی، یادگیری ماشین و فناوری‌های دیجیتالی‌سازی شتاب گرفته است. این دگرگونی، صرفاً یک ارتقاء فناورانه نیست؛

1. Liu
2. Huang
3. Zhao
4. Chu
5. King & jannik
6. Crawford
7. Nielsen

8. El Ganadi
9. Al-Khalifa & Al-Mansour
10. OCR
11. Mohammadi & Ebrahimi
12. Zhao & Chu

کتابخانه دیجیتالی اسلامی (کتابخانه نور، مکتبه النور، بازار قائمیه، مدرسه فقاہت، کتابخانه تبیان، کتابخانه احادیث شیعه، کتابخانه شیعه الکترونیک و کتابخانه شیعه بوک) بود که براساس چهار شاخص اصلی شامل کیفیت و تنوع منابع، به‌روزرسانی منابع اطلاعاتی، جستجو و بازیابی اطلاعات و رابط کاربری مورد ارزیابی قرار گرفتند.

ابزار گردآوری داده‌ها، چک‌لیستی بود که بر مبنای مرور نظام‌مند مقالات معتبر حوزه ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی تدوین و پس از نظرخواهی از متخصصان، توسط پژوهشگر نهایی شد (محمدی و ابراهیمی، ۱۴۰۰- ژائو و چو، ۱۳۹۲). روایی صوری و محتوایی چک‌لیست با بهره‌گیری از نظر خبرگان و پایایی آن از طریق آزمون بازآزمایی^۴ بررسی و تأیید شد.

در این پژوهش، برای هر شاخص وزنی متناسب با اهمیت آن اختصاص یافت و امتیازدهی به هر امکان بر اساس طیف لیکرت پنج گزینه‌ای (خیلی کم تا خیلی زیاد) انجام شد. جمع‌آوری داده‌ها و تکمیل چک‌لیست‌ها توسط پژوهشگران انجام شد. این رویکرد به دلیل نیاز به دقت و تخصص در ارزیابی قابلیت‌های فنی و محتوایی کتابخانه‌های دیجیتالی، در مطالعات مشابه نیز مسوق به سابقه است. به‌عنوان نمونه، در پژوهش ژائو و چو (۲۰۱۳) و همچنین محمدی و ابراهیمی (۲۰۲۲)، تکمیل چک‌لیست‌های ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی توسط خود پژوهشگران انجام شده و این روش به‌عنوان رویکردی علمی و معتبر در ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی پذیرفته شده است.

پرسش‌های پژوهش

- ✓ کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب از نظر شاخص کیفیت و تنوع منابع در چه وضعیتی هستند؟
- ✓ کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب از نظر شاخص به‌روزرسانی منابع اطلاعاتی در چه وضعیتی هستند؟
- ✓ کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب از نظر شاخص جستجو و بازیابی اطلاعات در چه وضعیتی هستند؟
- ✓ کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب از نظر شاخص رابط کاربری در چه وضعیتی هستند؟

یافته‌های پژوهش

پاسخ هر کدام از پرسش‌های پژوهش با توجه به چک‌لیست برحسب امتیازدهی لیکرت به شرح زیر است:

وبسایت‌ها را افزایش می‌دهد. نادیده گرفتن استانداردهای طراحی و عدم توجه به به‌روزرسانی وبسایت‌های کتابخانه‌ها می‌تواند به مشکلاتی منجر شود؛ از جمله مشکلات در جستجو و نمایه‌گذاری، اختلال در ارتباط بین کاربران و کتابخانه، کاهش تعداد مراجعان کتابخانه، اتلاف وقت و انرژی کاربران و محقق نشدن سواد اطلاعاتی مورد انتظار و... (نساج پور^۱ و همکاران، ۲۰۱۴). این پژوهش با پر کردن شکاف مطالعاتی موجود، زمینه را برای انجام تحقیقات آینده و ارتقاء سطح خدمات کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی فراهم می‌سازد.

گوپتا و والیا^۲ (۲۰۲۲)، در پژوهشی به تحلیل محتوای وبسایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی دهلی پرداختند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که اطلاعات مربوط به کتابخانه مانند اطلاعات کلی کتابخانه، در مورد مجموعه، پیوندها به منابع الکترونیکی، خدمات کتابخانه، روزآمدی و جامعیت وبسایت‌ها، در وبسایت‌های کتابخانه دانشگاه، اما نه به‌طور کامل ارائه می‌شوند. کتابخانه‌ها در وبسایت‌های خود برای ترویج استفاده از منابع و خدمات کتابخانه، نیاز به ترکیب اطلاعات بیشتری دارند. کتابخانه‌ها باید یک وبسایت اختصاصی داشته باشند و کلیه اطلاعات ارزشمند و مرتبط با کتابخانه در وبسایت‌های آن‌ها ارائه شود.

بریفا و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهشی با عنوان «ارزیابی تجربه‌ی کاربری در یک کتابخانه دیجیتالی» بر اهمیت در نظر گرفتن تجربه کاربری به‌عنوان یک معیار حیاتی در طراحی و ارزیابی سیستم‌های کتابخانه دیجیتالی تأکید می‌کند.

رحمان و بتچا^۳ (۲۰۲۰)، در پژوهشی با بررسی دسترسی، صحت، دقت و کاربرد پسند بودن ۱۰ وبسایت کتابخانه دانشکده‌های از دانشگاه دهلی، نشان داد که همه وبسایت‌های کتابخانه‌ای فاقد استفاده از ابزارهای شبکه‌های اجتماعی، به‌روزرسانی منظم، نقطه نظرات، سؤالات پژوهشی، بریده اخبار، دستورالعمل راهنمای کاربر و کادر جستجوی انفرادی هستند. پژوهشگر پیشنهاد می‌کند برای انجام چنین مطالعات ارزیابی، مؤسسات نیاز به زمان دارند تا وبسایت خود را به‌طور منظم به‌روزرسانی کنند. طبق انتظارات کاربران بخش‌های مختلف وبسایت را با رنگ‌های متفاوتی نمایش دهند.

روش انجام پژوهش

این پژوهش با رویکرد پیمایشی و با استفاده از تکنیک ارزیابی مقایسه‌ای انجام شده است. جامعه پژوهش شامل هشت

1. Nasajpour
2. Gupta & Walia
3. Rahman & Batcha

شاخص اول در حوزه کیفیت و تنوع منابع در شاخص‌های تنوع منابع شامل زیر مؤلفه‌های: تعداد کل منابع از قبیل کتاب، مقاله، نسخه خطی، صوتی و ...، تنوع فرمت منابع (پی‌دی‌اف، اچ تی ام ال و ...) و تنوع موضوعی در حوزه علوم اسلامی بررسی شد.

پرسش اول: کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب از نظر شاخص کیفیت و تنوع منابع در چه وضعیتی هستند؟ برای پاسخ به این سؤال ۳ مخلفه در مورد کیفیت و تنوع منابع مورد مطالعه قرار گرفت که شامل تنوع منابع، قالب منابع و تنوع موضوعی می‌باشد.

جدول ۱. کیفیت و تنوع منابع

تجمع	تنوع موضوعی	قالب منبع	تنوع منابع	
۵۴	۲۴	۱۲	۱۸	کتابخانه تبیان
۴۲	۱۸	۱۲	۱۲	کتابخانه فقاقت
۴	۱۸	۲۴	۱۲	بازار کتاب قائمیه
۶۰	۲۴	۱۸	۱۸	کتابخانه دیجیتالی نور
۶۰	۲۴	۱۲	۲۴	مکتبه النور
۲۴	۶	۶	۱۲	کتابخانه الکترونیک شیعه
۳۰	۱۲	۱۲	۶	شیعه بوک
۲۴	۱۲	۶	۶	احادیث شیعه

می‌باشد. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که اگرچه برخی کتابخانه‌ها به سطح مطلوبی از توسعه دست یافته‌اند، اما ناهمگونی قابل‌ملاحظه‌ای در وضعیت کلی این عرصه مشاهده می‌شود.

پرسش دوم: کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب از نظر شاخص به‌روزرسانی منابع اطلاعاتی در چه وضعیتی هستند؟ جهت پاسخ‌گویی به این سؤال دو مؤلفه به‌روزرسانی منابع و راهنمای به‌روزرسانی منابع در کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی مورد بررسی قرار گرفت که در جدول (۲) آمده است. در شاخص دوم از منظر روزآمدی زیر مؤلفه‌های فواصل زمانی به‌روزرسانی (ماهانه، سالانه و ...)، اطلاع‌رسانی به کاربران درباره به‌روزرسانی بررسی شد (جدول ۱).

وضعیت کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی مورد مطالعه از نظر شاخص کیفیت و تنوع منابع، از پراکندگی و سطوح متفاوتی برخوردار است. یافته‌ها حاکی از آن است که کتابخانه‌های دیجیتال نور و مکتبه نور با کسب امتیاز ۶۰ از ۱۰۰، در جایگاه نخست قرار دارند که نشان‌دهنده استانداردهای بالای کیفیت و غنای محتوایی آن است. در رتبه‌های بعدی، کتابخانه تبیان و کتابخانه بازار قائمیه هر یک با امتیاز ۵۴، عملکردی قوی و مشابهی را از خود نشان می‌دهند. کتابخانه فقاقت با امتیاز ۴۲ در رده میانی قرار گرفته و جایگاه خود را تثبیت کرده است. در مقابل، کتابخانه احادیث شیعه و کتابخانه الکترونیک شیعه با کسب امتیاز ۲۴، پایین‌ترین رتبه را در بین نمونه‌های مورد مطالعه به خود اختصاص داده‌اند. این شکاف قابل‌توجه امتیاز بین کتابخانه‌های برتر و این دو کتابخانه، بیانگر نیاز مبرم به سرمایه‌گذاری و بهبود در زمینه کیفیت و تنوع منابع در آن‌ها

جدول ۲. به‌روزرسانی منابع اطلاعاتی

تجمع	فواصل بروز رسانی	راهنمای بروز رسانی	به‌روزرسانی منابع	
۲۸	۱۹	۹	۱۰	کتابخانه فقاقت
۳۲	۱۶	۶	۱۰	تبیان
۱۰	۵	۰	۵	الکترونیک شیعه
۱۶	۸	۳	۵	شیعه بوک
۲۰	۱۰	۰	۱۰	احادیث شیعه
۳۲	۱۶	۶	۱۰	بازار کتاب قائمیه
۲۸	۱۹	۹	۱۰	کتابخانه دیجیتالی نور
۴۰	۲۰	۰	۲۰	مکتبه النور

محتوای دیجیتالی و احتمالاً محدودیت در منابع انسانی یا فنی است.

پرسش سوم: کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب از نظر شاخص جستجو و بازیابی اطلاعات در چه وضعیتی هستند؟

برای پاسخ به این پرسش به دو مولفه قابلیت جستجو مروری و پیشرفته پرداختیم که نتایج در جدول ۳ آمده است. در این شاخص زیر مولفه‌های امکان جستجوی مروری و موضوعی و رده ای، دقت و جامعیت کلید واژه‌ها، جستجوی اده و پیشرفته و فیلترهای متعدد مثل موضوع، پدیدآور و ... بررسی شد (جدول ۲).

جدول ۳. جستجو و بازیابی اطلاعات

جمع	فیلترهای متعدد (موضوع، نویسنده، تاریخ، نوع منبع)	جستجوی ساده و پیشرفته	دقت و جامعیت کلیدواژه‌ها	امکان جستجوی مروری و موضوعی و رده ای	
۶۰	۱۲	۱۸	۱۸	۱۲	کتابخانه فهاقت
۷۸	۱۸	۱۸	۱۸	۲۴	تبیان
۱۸	۶	۶	۶	۰	الکترونیک شیعه
۳۰	۱۸	۶	۶	۶	شیعه بوک
۳۰	۶	۶	۱۸	۰	احادیث شیعه
۶۲	۱۲	۱۸	۸	۲۴	بازار کتاب قائمیه
۶۰	۱۲	۱۸	۱۲	۱۸	کتابخانه دیجیتالی نور
۶۸	۱۲	۱۸	۱۲	۲۴	مکتبه النور

کتابخانه‌های احادیث شیعه و شیعه الکترونیک به دلیل نبود ساختار جستجوی چندبعدی، ضعف در فیلترگذاری نتایج، یا محدودیت در بازیابی دقیق متون، امتیاز پایینی کسب کرده‌اند (جدول ۳).

پرسش چهارم: کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب از نظر شاخص رابط کاربری در چه وضعیتی هستند؟

برای پاسخ به پرسش چهارم مولفه‌های طراحی واکنش‌گرا، راهبری و ناوبری پشتیبانی زبان و آموزش و قابلیت شخصی‌سازی و بازخورد مورد بررسی قرار گرفت که زیر مولفه‌ها عبارتند از: طراحی واکنش‌گرا، راهبری و ناوبری، پشتیبانی زبان و آموزش، قابلیت شخصی‌سازی و بازخورد که به شرح ذیل است.

ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی منتخب بر اساس شاخص «به‌روزرسانی منابع»، کتابخانه دیجیتالی مکتبه النور با کسب ۲۰ امتیاز بالاترین نمره را به خود اختصاص داده است. پس از آن، کتابخانه دیجیتالی نور و فقهات با ۱۹ و کتابخانه تبیان با ۱۶ امتیاز در رتبه دوم قرار گرفته‌اند. کتابخانه بازار قائمیه با ۱۶ امتیاز در جایگاه سوم قرار دارد و در نهایت، کتابخانه احادیث شیعه با ۱۰ امتیاز پایین‌ترین رتبه را در میان کتابخانه‌های مورد بررسی کسب کرده است. بر این اساس می‌توان گفت که پویایی و میزان به‌روزرسانی منابع در کتابخانه دیجیتالی نور نسبت به سایر کتابخانه‌ها به مراتب بالاتر است. این امر نشان‌دهنده‌ی تداوم فعالیت فنی و محتوایی در این سامانه و توجه مدیران آن به روزآمدسازی اطلاعات دینی و علمی است. در مقابل، عملکرد ضعیف کتابخانه احادیث شیعه در این شاخص بیانگر فقدان راهبرد منسجم برای روزآمدسازی

کتابخانه دیجیتالی تبیان در شاخص جستجو و بازیابی با کسب ۷۸ امتیاز بالاترین نمره در بین کتابخانه‌های منتخب از مجموع شاخص‌های جستجو و بازیابی اطلاعات کسب کرده است و کتابخانه مکتبه النور با ۶۸ امتیاز در رتبه دوم قرار گرفته و کتابخانه بازار کتاب قائمیه با کسب ۶۲ امتیاز در رتبه سوم قرار گرفته است و کتابخانه دیجیتالی فقهات و کتابخانه نور از لحاظ شاخص‌های جستجو و بازیابی اطلاعات با کسب نمره ۶۰ رتبه چهارم و کتابخانه‌های احادیث شیعه و شیعه الکترونیک پایین‌ترین رتبه را بدست آورده‌اند. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، می‌توان نتیجه گرفت که کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی از نظر شاخص جستجو و بازیابی اطلاعات در سطوح متفاوتی از کارایی و کیفیت قرار دارند. کتابخانه تبیان با ارائه امکانات پیشرفته در جستجوی موضوعی و پیشرفته توانسته‌است در این شاخص عملکرد مطلوبی داشته باشد. در مقابل،

دارد. کتابخانه‌های نور، قائمیه و تبیان به دلیل برخورداری از طراحی کاربرپسند، ساختار منوی منظم، قابلیت جست‌وجوی آسان و هماهنگی مناسب میان اجزای بصری و محتوایی، توانسته‌اند امتیاز بالاتری کسب کنند. در مقابل، امتیاز پایین کتابخانه الکترونیک شیعه حاکی از ضعف در تجربه کاربری (یو ایکس)، نبود طراحی تعاملی و جذاب و احتمالاً محدود بودن امکانات ناوبری و جست‌وجوی مؤثر است (جدول ۴).

ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتال منتخب براساس شاخص رابط کاربری در جدول ۴ نشان می‌دهد که کتابخانه‌های دیجیتالی تبیان و کتابخانه بازار قائمیه و کتابخانه دیجیتالی نور هر کدام به ترتیب با ۱۵۵، ۱۵۳، ۱۳۸ امتیاز رتبه اول تا سوم را کسب نمودند و کتابخانه دیجیتالی مدرسه فقهات با ۱۳۰ امتیاز در رتبه چهارم قرار گرفته است و کتابخانه الکترونیک شیعه با تنها ۶۶ امتیاز در رتبه آخر قرار دارد. میان کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی از نظر کیفیت رابط کاربری تفاوت قابل توجهی وجود

جدول ۴. شاخص رابط کاربری کتابخانه‌های دیجیتال

جمع	امکان گزارش خطا و ارسال بازخورد	امکان ذخیره جستجو و علاقه‌مندی‌ها	وجود راهنما، آموزش متنی و ویدئویی	پشتیبانی از چند زبان	قابلیت بازگشت و حرکت آسان بین صفحات	منوی واضح و دسته‌بندی شده	طراحی بصری جذاب و منسجم	طراحر واکنش‌گرا	
۱۳۰	۰	۰	۹	۱۸	۳۲	۲۷	۲۶	۱۸	کتابخانه فقهات
۱۵۵	۶	۹	۳	۳۶	۳۲	۲۷	۲۴	۱۸	تبیان
۶۶	۰	۶	۰	۹	۱۶	۹	۸	۱۸	الکترونیک شیعه
۹۹	۳	۰	۹	۹	۲۶	۱۸	۱۶	۱۸	شیعه بوک
۱۰۲	۰	۳	۳	۹	۳۲	۲۷	۱۶	۱۲	احادیث شیعه
۱۵۳	۱۲	۹	۱۲	۳۶	۳۲	۱۸	۱۶	۱۸	بازار کتاب قائمیه
۱۲۸	۶	۹	۳	۲۷	۲۴	۲۷	۲۴	۱۸	کتابخانه دیجیتالی نور
۱۲۹	۶	۹	۳	۱۸	۳۲	۲۷	۱۶	۱۸	مکتبه النور

از منظر به‌روزرسانی منابع، کتابخانه «مکتبه النور» به‌تنهایی در رتبه نخست قرار گرفت و پس از آن، کتابخانه‌های «نور» و «فقهات» با امتیاز نزدیک، جایگاه مطلوبی کسب کردند. این نشان‌دهنده پویایی و تداوم فعالیت در این کتابخانه‌ها است، در حالی که پایین‌ترین امتیاز در این شاخص متعلق به «احادیث شیعه» بود.

در ارزیابی شاخص جستجو و بازیابی، کتابخانه «تبیان» به دلیل برخورداری از قابلیت‌های پیشرفته و فیلترهای متعدد، بالاترین امتیاز را به دست آورد. کتابخانه‌های «مکتبه النور» و «بازار کتاب قائمیه» نیز در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. در مقابل، ضعف ساختاری در امکانات جستجوی مروری و پیشرفته در کتابخانه‌های «احادیث شیعه» و «الکترونیک شیعه» کاملاً مشهود بود.

در نهایت، در شاخص رابط کاربری، نتایج با پژوهش بریفا و همکاران (۲۰۲۰) که کتابخانه‌های دیجیتال را از منظر رابط کاربری بررسی کرده است مطابقت داشت. کتابخانه «تبیان» مجدداً رتبه اول را کسب کرد و کتابخانه‌های «بازار قائمیه» و «نور» نیز با امتیازات بالا، نشان‌دهنده توجه به طراحی

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارزیابی تطبیقی هشت کتابخانه دیجیتال اسلامی منتخب بر اساس چهار شاخص کلیدی شامل کیفیت و تنوع منابع، به‌روزرسانی منابع اطلاعاتی، جستجو و بازیابی اطلاعات و رابط کاربری انجام شد. ابزار گردآوری داده‌ها، چک‌لیست محقق‌ساخته‌ای بود که بر اساس مطالعات معتبر و نظر خبرگان تدوین و اعتبارسنجی گردید.

گلووکا (۲۰۲۱)، یافته‌های این پژوهش حاکی از ناهمگونی قابل توجه و شکاف عملکرد مشهود میان کتابخانه‌های مورد بررسی است. این امر نشان‌دهنده سطوح متفاوت توسعه فنی، محتوایی و عدم یکپارچگی در استانداردهای این کتابخانه‌ها می‌باشد.

در شاخص کیفیت و تنوع منابع، کتابخانه‌های «نور» و «مکتبه النور» با کسب بالاترین امتیاز، بهترین عملکرد را به نمایش گذاشتند. در مقابل، کتابخانه‌های «احادیث شیعه» و «الکترونیک شیعه» در این حوزه ضعف جدی و نیاز مبرم به سرمایه‌گذاری در زمینه غنای محتوایی نشان دادند.

ارتقای قابلیت‌های جستجو و بازیابی اطلاعات با توجه به اینکه کتابخانه بازار قائمیه در این شاخص عملکرد بهتری داشته است، سایر کتابخانه‌ها می‌توانند با الگوبرداری از ساختار جستجوی این کتابخانه و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین مانند جستجوی معنایی و فیلترهای پیشرفته، تجربه جستجو را برای کاربران خود بهبود دهند.

بهبود طراحی رابط کاربری نتایج نشان داد که اختلاف امتیاز کتابخانه‌ها در شاخص رابط کاربری کم است، اما همچنان توجه به اصول طراحی کاربرمحور، واکنش‌گرایی و ساده‌سازی دسترسی به امکانات می‌تواند رضایت کاربران را افزایش دهد.

برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای کاربران پیشنهاد می‌شود کتابخانه‌ها با برگزاری کارگاه‌های آموزشی و تولید محتوای راهنما، کاربران را با امکانات و قابلیت‌های جدید آشنا کنند تا بهره‌وری از خدمات افزایش یابد.

ارزیابی کتابخانه‌های دیجیتالی با مشارکت کاربران واقعی پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، علاوه بر ارزیابی توسط پژوهشگران، از نظرات و تجربیات کاربران واقعی (اساتید، دانشجویان و پژوهشگران حوزه علوم اسلامی) نیز استفاده شود تا نتایج دقیق‌تر و کاربردی‌تر به دست آید.

بررسی تأثیر فناوری‌های نوین بر عملکرد کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی

مطالعات آینده می‌توانند به بررسی تأثیر فناوری‌هایی مانند هوش مصنوعی، جستجوی معنایی و یادگیری ماشین بر بهبود بازیابی اطلاعات و تجربه کاربری در کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی بپردازند.

مطالعه تطبیقی بین کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی و کتابخانه‌های دیجیتالی سایر حوزه‌ها پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مقایسه‌ای میان کتابخانه‌های دیجیتالی اسلامی و کتابخانه‌های دیجیتال حوزه‌های دیگر (مانند علوم انسانی یا پزشکی) انجام شود تا نقاط قوت و ضعف هر یک بهتر شناسایی شود.

توسعه خدمات جدید پژوهش‌های آینده می‌توانند به تحلیل اقتصادی و هزینه‌فایده توسعه خدمات جدید در کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی بپردازند تا مدیران بتوانند تصمیمات بهینه‌تری اتخاذ کنند.

کاربرپسند و تجربه کاربری (UX) مطلوب بودند. کتابخانه «الکترونیک شیعه» با کسب کمترین امتیاز، نیازمند بازنگری اساسی در ساختار ناوبری و طراحی تعاملی است.

نتایج نشان می‌دهد که هیچ کتابخانه‌ای در تمامی شاخص‌ها برتری مطلق نداشته است. برای مثال، «تبیان» در جستجو و رابط کاربری پیشتاز است، در حالی که «مکتبه النور» و «نور» در محتوا (کیفیت و به‌روزرسانی) قوی‌تر عمل کرده‌اند. این یافته، اهمیت الگوبرداری متقابل کتابخانه‌ها از نقاط قوت یکدیگر را آشکار می‌سازد. با توجه به اهمیت وبسایت کتابخانه به‌عنوان دروازه اصلی و قضاوت سریع کاربران، عملکرد ضعیف برخی کتابخانه‌ها در رابط کاربری و جستجو می‌تواند منجر به ریزش کاربران و عدم تحقق اهداف سواد اطلاعاتی شود.

بنابراین، اکیداً توصیه می‌شود مدیران کتابخانه‌هایی که امتیازات پایینی کسب کردند (به‌ویژه «الکترونیک شیعه» و «احادیث شیعه») بر بهبود زیرساخت‌های اساسی خود در زمینه غنای محتوا، قابلیت‌های فنی جستجو و طراحی رابط کاربری تمرکز نمایند. در مجموع، این پژوهش بر ضرورت ارزیابی‌های منظم و مستمر و لزوم توجه به استانداردهای علمی در طراحی و مدیریت کتابخانه‌های دیجیتال اسلامی تأکید دارد. بهبود مستمر قابلیت‌های فنی و محتوایی می‌تواند به کاهش شکاف موجود و ارتقاء سطح کلی خدمات‌رسانی در این حوزه حیاتی کمک کند.

افزایش کیفیت و تنوع منابع با توجه به نتایج پژوهش که نشان داد کتابخانه نور بالاترین امتیاز را در کیفیت و تنوع منابع دارد و کتابخانه الکترونیک شیعه پایین‌ترین امتیاز را کسب کرده است، پیشنهاد می‌شود کتابخانه‌هایی که امتیاز پایین‌تری دارند با شناسایی نیازهای کاربران و همکاری با مراکز علمی و ناشران معتبر، نسبت به غنی‌سازی و به‌روزرسانی منابع خود اقدام نمایند.

بهبود فرآیند به‌روزرسانی منابع اطلاعاتی کتابخانه‌هایی که در شاخص به‌روزرسانی منابع امتیاز کمتری کسب کرده‌اند، باید با ایجاد سیاست‌های منظم برای افزودن منابع جدید و حذف یا اصلاح منابع قدیمی، پویایی و روزآمدی پایگاه داده خود را تضمین کنند.

References

- Al-Khalifa, H. S., & Al-Mansour, N. (2020). Evaluating Islamic digital libraries in the Arab world. *Journal of Knowledge Management*, 24(7), 1563–1581. <https://doi.org/10.1108/JKM-11-2019-0614>
- Azadi Ahmadabadi, G. (2013). Approaches and models for evaluating digital libraries *Library and Information Organization Studies*, 24(1), 94–116. (In Persian).

- Barifah, M., Landoni, M., & Eddakrouri, A. (2020). Evaluating the user experience in a digital library. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 57(1), e280. <https://doi.org/10.1002/pra2.280>
- El Ganadi, A., Aftar, S., Gagliardelli, L., & Ruoizzi, F. (2025). Generative AI for Islamic texts: The EMAN framework for mitigating GPT hallucinations. In *Proceedings of the 17th International Conference on Agents and Artificial Intelligence (ICAART)* (Vol. 3, pp. 1221–1228).
- Gholami, T. (2024). Evaluation of specialized journals' websites in the field of information science and knowledge studies *Information Management Sciences and Techniques*, 10(3), 153–172. <https://doi.org/10.22091/stim.2024.11239.2152> (In Persian).
- Głowacka, E. (2021). Assessment of the quality of digital libraries based on the principles of information architecture: *Research plan. Digital Library Perspectives*, 37(4), 416–428. <https://doi.org/10.1108/DLP-10-2020-0104>
- Jalali Dizaji, M., & Colleagues. (2020). Evaluation of digital libraries of Allameh Tabataba'i University and Tebyan Cultural Institute based on the Zhao and Chu (2013) model *Motale'at-e Daneshshenasi [Knowledge Studies]*, 13(2), 45–65. (In Persian).
- Karimi, M., & Mousavi Chelak, A. (2024). Evaluation of the information architecture of the Astan Quds Razavi digital library website. *Research on Digital and Intelligent Libraries*, 11(1, Serial 40), 51–70. <https://doi.org/10.30473/mrs.2024.69778.1581>
- Liu, Z., & Huang, X. (2019). A study on digital library services in the age of big data. *Information Processing & Management*, 56(3), 102–115. <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2019.01.002>
- Mohammadi, A., & Ebrahimi, S. (2022). Designing an evaluation checklist for Islamic digital libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 48(2), 102465. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2022.102465>
- Nasajpour, M. R., Ashrafi-Rizi, H., Soleymani, M. R., Shahrzadi, L., & Hassanzadeh, A. (2014). Evaluation of the quality of the college library websites in Iranian medical universities based on the Stover model. *Journal of Education and Health Promotion*, 3(1).
- Norouzi, Y., & Babaei, M. (2020). Application of Web 2.0 technologies in information retrieval: A case study of the Iranian digital libraries portal. *Information Management Sciences and Techniques*, 5(4), 102–128. <https://doi.org/10.22091/stim.2020.4893.1346> (In Persian).
- Rahimi, M., & Hashemi, S. (2021). Evaluation indicators for digital humanities libraries in Iran. *Scientometrics*, 126(1), 567–589. <https://doi.org/10.1007/s11192-020-03746-5>
- Zhao, Y., & Chu, H. (2013). A comprehensive evaluation model for digital libraries. *Journal of Biomedical Informatics*, 46(4), 715–725. <https://doi.org/10.1016/j.jbi.2013.02.003>